

ÖYRƏNMƏNİN YOLU MÜTALİƏDİR

Pərvinə Əzizova

*Azərbaycan Tibb Universitetinin müəllimi,
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru*

**“Mütaliə bir cəmiyyətin gündəlik vərdişinə
çevrilsə, həmin cəmiyyət xoşbəxt olar”.**

Sokrat

Açar sözlər: pedaqogika, təlim prosesi, öyrənmə, mütaliə, nitq mədəniyyəti.

Ключевые слова: педагогика, учебный процесс, обучение, чтение, культура речи.

Key words: pedagogy, training process, learning, reading, speech culture.

Şəxsiyyətin hərtərəfli ahəngdar inkişafında mütaliənin rolu çox böyükdür. Müasir dünyada yaşayan hər bir insan üçün Peyğəmbərimizin “Elmi bəşikdən qəbrə qədər öyrənin” hədisi həyatı əhəmiyyət kəsb edir. Ona görə də, insan məna vəniyyətini zənginləşdirən belə tələblər lazımınca dəyərləndirilməlidir. Müasir insan bugünkü biliyinə arxayın olub yerində qala bilməz. Hər kəs ən azı öz ixtisasına uyğun olan yeniliklərə maraqlanmalı və onlardan xəbərdar olmalıdır. Nəzərə almaq lazımdır ki, əsrimiz eyni zamanda bilik əsri kimi tanınmaqdadır. Bunlara isə yalnız oxumaqla nail olmaq olar. Mütaliə mədəniyyəti “analarımızın bizə lay-lay söylədiyi dildə” (C.Məmmədquluzadə) danışmağa, oxumağa yiyələndikdən sonra başlanır. İlk məhəmələrə, ilk şeirlərə, ilk cizmə-qaralara bu yolun başlanğıcı kimi baxılmalıdır. Dünya sirlərinin, əlçatmaz xəzinələrin açarı olan kitaba yol ana dilindən açılır. Bu kitablar isə mütaliə sahibini həyata hazırlayır, neçə əsr əvvəl dünyadan köçmüş dahi-lərlə görüşdürür, fantaziya aləminə aparır, kosmosun ənginliklərinə qaldırır, okeanların dibinə endirir və insan qəlbinin ən dərin güşələrində yerləşən arzu və istəklərə sirdaş

edir. Bütün bunlara həvəs, maraq isə məktəbdən başlanır. Yeri gəlmişkən qeyd etmək lazımdır ki, mütaliə çox qədim tarixə malikdir. Nizaminin əsərlərində də buna işarə edilmişdir. Akademik Z.Bünyadov “Ağvan tarixi”ndə yazır ki, padşah kəndə gələndə onu əhatə edən camaatın içərisində bəziləri əllərində kitab, başqaları isə yazı lövhəsi tutardı. Dayanarlara əmr olunardı ki, mütaliə zamanı öyrəndiklərini ucadan bir-birinə oxusunlar. Uşaqların əlindəki “yazı lövhəsi”, kitablar, bir qayda olaraq, ana dilində olardı. Ona görə də, keçilmiş yollar, qazanılmış əməllər göstərir ki, təlim prosesi elə qurulmalıdır ki, şagirdlər əldə etdikləri bacarıq və vərdişlərin möhkəm biliklər üçün baza olduğunu dərk etsinlər və mütaliənin vacibliyinə inansınlar. Qloballaşan dünyada elmin, texnikanın sürətli inkişafı da bunu tələb edir. Lakin bunlar həm də mütaliəyə maraq azalmasına da təsirə qalmaqdadır. Bunun bir səbəbi də bədii ədəbiyyata, mütaliəyə, nitq mədəniyyətinə münasibətin dəyişməsidir. Aydın ki, artıq məişətə daxil olan internet çoxlarını bu zəhmətdən “azad” etmişdir. YUNESKO mütaliəyə maraq göstər-məməyi “funksional savadsızlıq” adlandı-
r

mışdır. Təsədüfi deyildir ki, mütaliədən soyumaq ümumi dünyəvi bir bəlaya çevrilmişdir. Təəssüf olunası hal ki, belə hallar böyük ölkələrdə də mövcuddur. Kanadalılar özləri etiraf edir ki, hər onuncu yetkin kanadalı “dübarə savadsızdır”, yəni mütaliəni tamamilə yadırgamış adamdır. Ən inkişaf etmiş ölkələrdən biri olan Böyük Britaniyada 90-cı illərin əvvəllərində məktəb məzunlarının 25 faizində “mütaliə bacarığı və vərdişi” sadəcə olaraq formalaşmamışdı. O da narahatlıq doğurur ki, Planetimizin 800 milyon sakini savadsızdır, 14 yaşına qədər 250 milyon uşaq məktəbə getmir. Bunlar çox ciddi, acınacaqlı faktlar olsa da, dünya öz inkişafından qalmır. Təhsil sahəsi bütün dünyada ən prioritet sahə kimi çıxış edir. Elm özünün yüksək zirvələrinə ucalır. Pedaqogika, psixologiya da təhsilimizə aydın istiqamət verir. Pedaqogika elmində sübut olunmuşdur ki, nəzəri və təcrübi biliklər təlim prosesində yalnız dərslilər, əlavə kitablar vasitəsilə qaydaya salına bilər. Ona görə də, dərslilərin tərtibi zamanı hər mövzuya dair biliklərin şagirdləri özünə cəlb etməsi prinsipi əsas götürülməlidir. Yəni şagird bu prosesdə yorulmamalı, aldığı yeni biliklərin ona lazım olacağına əmin olmalı, mövzuların həyatı əhəmiyyətini düzgün qavramağa səy etməli və bununla da, mütaliə vərdişləri günü-gündən möhkəmləndirilməlidir.

Elmi ədəbiyyatda dəfələrlə yazıldığı kimi, o adamlar xoşbəxt ki, kiçik yaşlarından kitaba maraq göstərər, ömrü boyu kitabı özünə həmsəhbət və dost bilir. O da təsdiq olunmuş həqiqətdir ki, kitaba, mütaliəyə həvəs, ilk növbədə doğma dili sevməkdən başlayır. Uşağın mütaliəyə meyli hələ kiçik şeirləri əzbərləyərkən, nağıllara qulaq asarkən, bədii əsərləri oxuyarkən yaranmalıdır. Elə bu yaşdan, kitaba məhəbbət gündəlik tələbatə çevrilməlidir.

Məlumdur ki, informasiyalaşmış cəmiyyətin formalaşması və tərəqqisi fəsiləsiz

davam edən və mütərəqqi əhəmiyyətə malik olan mütaliə prosesinin nəticəsidir. Bu mənada müasir dünyada informasiya bolluğu da öz mənbəyini mütaliədən alır. Lakin unudulmamalıdır ki, uşaqlar yeni biliklərə yalnız müəllimin rəhbərliyi, tövsiyəsi ilə yiyələnir. Bu isə, ilk növbədə doğma dilin yazılı və şifahi nitqinin hansı səviyyədə öyrənilməsi, bir qədər dəqiqləşdirsək mənimsənilməsi ilə sıx əlaqəlidir. Aydın ki, insan yeniyyətə çağında hər şeyə daha çox maraq göstərir. Sirlı dünyanın mahiyyətini anlamaq istəyir. Günəş, Ay, ulduzlar haqqında öz beynində fantaziyalar yaradır. Ona görə də, özündən böyüklərə müxtəlif suallar verir, gördüyü heç nəyə laqeyd qalmır. Burada müəllimin də, valideynlərin də məharəti ondadır ki, uşağa tələq eləsin ki, bütün bunların cavabı kitablardadır, bilik mənbəyi olan kitab insanı çox mətləblərdən hali edir. Bu sirlı-soraqlı dünyanın gizli sirləri ancaq mütaliə yolu ilə açılır.

Qloballaşan dünyada həlli vacib olan problemlərdən biri də insanlarda mütaliə mədəniyyətinin daim inkişaf etdirilməsi ilə bağlıdır. Doğma dilin incilərinə məhəbbətdən doğan mütaliə getdikcə dəyişikliklərə məruz qalır. Bütün böyük şəxsiyyətlər, dahi-lər öz məqsədinə yalnız öz mütaliəsi sayəsində nail olmuşdur. Kitab hər ölkənin, xalqın həyatında, sivilizasiyalarda, ümumiyyətlə, mədəni-ictimai həyatda böyük təsirə malikdir. Ulu öndər Heydər Əliyev çıxışlarının birində demişdir: “Hər birimiz ilk növbədə kitab vasitəsilə təhsil, elm almışıq. Həyatda fəaliyyət göstərməyə hazırlamışıq, ona görə də, hər birimiz kitablara borcluyuq”.

Məktəb illərində mütaliəyə elə həvəs oyadılmalıdır ki, kitaba çörək kimi ehtiyac duyulsun, onun həyat yolu üçün mayak olduğu dərk edilsin.

Bəzən deyirlər ki, keçmişdə mütaliəyə daha çox vaxt ayrılırdı, nəinki indi. Bu söz-

lərdə bir həqiqət də vardır. Belə ki, informasiyalanmış dünyada bilik mənbəyi yalnız kitab deyildir. İndi elm texnikanın nailiyyətləri, elektron maşınlar, internet, İKT-lər o qədər geniş vüsət almışdır ki, qısa vaxt ərzində, əziyyət çəkmədən çoxlu biliklərə yiyələnmək, ən yeni məlumatları almaq mümkün olur. Ona görə də qalın-qalın kitablara lüzum qalmır. Lev Tolstoyun "Hərb və sülh", Drayzerin "Dahi", S.Rəhmovun "Şamo" kimi qalın cildli romanlarının oxunmasına ehtiyac qalmır. Bu vaxtı internetə həsr edir və daha çox şey tapmaq mümkün olur. Ancaq unudulmamalıdır ki, bütün bunlarda əsasən göz və əl işləyirsə, mütaliə vaxtı göz də, şüur da, ağıl da, təxəyyül də iştirak edir. Yəni bu bilgilər daha davamlı olur. Deməli, mütaliə yolu ilə daha uzunmüddətli, daha çox yadda qalan məlumatlar qazanılır, doğma dilin gözəllikləri, rəyihəsi ürəklərə dolur. İnternetdəki sözlər, ifadələr çox zaman ötəri olur. Mütaliənin yolu isə ana dilində yazılan əsərlərdən başladığı üçün uzunömürlü olur. Ana dilimizin inkişafına dövlət səviyyəsində qayğı göstərilməsi də bu sahədəki işləri xeyli məzmunlu edir. İndi bütün dünyada bu qənaətdə gəlmişlər ki, uşaq vaxtı nağıllara, əfsanələrə qulaq asmayan, hələ ibtidai siniflərdə bədii əsərlər oxumayan uşaqlar kamil konstruktor, mühəndis kimi yetişməkdə çətinliklərə rast gəlinir. Böyük qurğular əvvəlcədən təsəvvür etmək üçün fantaziya malik olmaq lazımdır.

Bütün bunlar bir daha təsdiq edir ki, doğma dilini yaxşı mənimsəyə bilməyən, bədii əsərlərə maraq göstərə bilməyən, adi mütaliəsi az olan adamlar, sonralar problemlər qarşısında qalırlar. Bəzi valideynlər öz uşaqlarının texniki sahəyə olan marağına uyub, onların bədii əsərləri mütaliə etməsinə fikir vermirlər. Halbuki riyaziyyat qədər dəqiq, musiqi qədər incə, təbiət qədər gözəl olan ana dili və onun qrammatikası mütaliə mədəniyyətinin məğzini, bünövrəsini təşkil

edir. Çünki mütaliə musiqidən, internetdən, kompyuterdən, teatr və kinodan daha önəmlidir. Gənclik eşqi ilə alışıb yanan təxəyyülün inkişafına da məhz mütaliə güclü təsir göstərir. Burada müəllimin mütaliəsinin uşaqlara psixoloji təsirinin də əhəmiyyəti qeyd olunmalıdır.

Mütaliə mədəniyyətinin zəifləməsindən danışarkən keçilmiş yollara da nəzər salınmalıdır. Heç kimə sirr deyil ki, müasir dövrdə yeniyetmələrin bədii ədəbiyyata, mütaliyə olan marağı azalmağa başlamışdır. Ötən əsrin 90-cı illərində Azərbaycanda əlifbanın dəyişdirilməsi, latın qrafikalı əlifbaya keçilməsi mütaliənin zəifləməsinə səbəb oldu. Bu əlifba ilə bədii əsərlər çatışması da az əhəmiyyətli deyildi. Uşaqların əlində ancaq dərsliklər vardı. Ona görə də, neçə illik fasilə öz nəticəsini verməyə başlamışdı. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 12 yanvar 2004-cü il tarixli fərmanından sonra latın qrafikası ilə əsərlərin çapına rəvac verildi ki, bu da vəziyyəti xeyli yaxşılaşdırdı. Latın qrafikalı əlifba ilə klassiklərimizin əsərlərinin nəşri mütaliyə də marağı artırdı. Məktəb kitabxanalarına pulsuz paylanan bu kitablər gənclərin köməyinə gəldi. Onlara mütaliə üçün baza verdi. Təhsil Nazirliyinin 18 adda əlavə ensiklopedik xarakterli kitabları da öz rolunu oynadı.

Ölkə Prezidentinin Sərəncamı ilə Azərbaycan və dünya ədəbiyyatı klassiklərinin əsərlərinin min tirajlarla nəşri və kitabxanalara paylanması latın əlifbasına keçidlə əlaqədar yaranmış boşluğu doldurdu. Mütaliyə marağı durğunluqdan çıxardı.

Kimə məlum deyil ki, millətin parlaq gələcəyi onun geniş dünyagörüşünə malik olan insanların sayından asılıdır. Geniş dünyagörüşü isə, ilk növbədə mütaliənin məhsuludur. Dilimizin inkişafına dövlət qayğısı da bu məsələlərin həllinə kömək etdi. Belə ki, "Dövlət dilinin tətbiqi işinin təkmilləşdirilməsi" və "Azərbaycan əlifbası və Azər-

baycan dili gününün təsis edilməsi" haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 18 iyun və 9 avqust 2001-ci il tarixli fərmanlarında nitq mədəniyyətinin inkişaf etdirilməsi, dilimizin saflığının və gözəlliyinin qorunmasına ciddi əməl edilməsinə dair qərara qoyulan vəzifəyə təhsil sistemində yeni canlanma yaratdı. "Azərbaycan Respublikasında dövlət dili haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununun tətbiq edilməsi haqqında fərmandan irəli gələn vəzifələr təhsil sistemində əsas prinsip kimi götürülmüşdür.

Fərəhli haldır ki, hazırda latın əlifbası ilə dərs oxuyan uşaqlar üçün çoxlu bədii ədəbiyyat nümunələrinin olması, uşaqların bu sahəyə istiqamətləndirilməsinə yardımçı oldu. Həm də indi məktəbəqədər yaşlı uşaqlar üçün də kifayət qədər bədii ədəbiyyat nümunələri vardır. Belə kitablər, adətən, valideynlər tərəfindən uşaqlara oxumaq üçün tövsiyə edilir. Lakin bu bolluğun olmasına baxmayaraq, mütaliəni yadırgamış valideynlər bu vəzifələrinin lazımı səviyyədə yerinə yetirilməsinə az fikir verirlər. Halbuki vaxtla əlillərdə analar, nənələr, qiraət saatları təşkil edir, ondan böyük zövq alırdılar. Ad günlərində uşaqlar seirlər oxuyurdular. Bu sahədə Azərbaycan dili və ədəbiyyat müəllimləri ilə valideynlərin əlaqəsi də zəruridir. Qloballaşan dünyada əhalinin kitab mütaliəsinin geniş və əhatəli olması zamanın tələbidir. Bunun üçün ölkəmizdə hər cür şərait vardır. Azərbaycan dilində çap olunan bədii əsərlər, o cümlədən xarici ədəbiyyat nümunələri, doğma dilimizin saflığı uğrunda görülən ardıcıl tədbirlər və aparılan işlər mütaliə mədəniyyətinin də yaxşılaşmasına öz təsirini göstərmişdir. Xalqın böyüklüyü onun mütaliə səviyyəsindən çox asılıdır. Vaxtı ilə Kant çox gözəl demişdir: "İnsan təhsil yolu ilə insan olur. Onun təhsili isə onu insan edir". İnsanlarda yenilikləri öyrənməyə həvəs oyandırmaq isə, məktəb illərindən başlayır. Bu vəzifə isə, müəllimlərin,

valideynlərin üzərinə düşür. Deməli, bütün insanların uşaqlıq və yeniyetməlik illərindən başlayaraq mütaliə vərdişlərini inkişaf etdirməsinə, öz bilik və bacarıqlarının formalaşdırılmasına şərait yaradılmalı, onlara ardıcıl qayğı göstərilməlidir.

Rəyçi: dos. N.Nəcəfov

İstifadə edilmiş ədəbiyyat

1. Azərbaycan təhsil siyasəti. (1998-2005), II hissə. Bakı: Təhsil, 2005.
2. Əhmədov T. Baş redaktordan. "Füyuzat", 2012, № 6.
3. Hüseynzadə R. Qədim Azərbaycan dövlətlərində öyrətmə-öyrənmə məsələləri. ADPU, Xəbərlər, 2005, № 5.
4. Dil mədəniyyəti, Bakı: Elm, 1979.

П.Азизова

Чтение является основой усвоения новых знаний

Резюме

В статье говорится о культуре чтения и показывается, что культура речи тесно связано со знанием родной речи. А также говорится об изменении отношения к чтению.

P.Azizova

The way of learning is reading

Summary

In the article it is spoken about great love to native language and how to awake interest to reading. Quotations on reading is given by the famous thinkers.